

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МИРНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У статті досліджуються основні напрями зовнішньої політики України в контексті мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту на Близькому Сході. Як відомо, даний конфлікт створює серйозні безпекові виклики як на глобальному, так й на регіональному рівнях. Враховуючи залежність України від експортних енергоносіїв, вбачається вкрай важливим завданням є здійснення налагодження постійного моніторингу за ситуацією в цьому регіоні з метою прийняття виважених державних рішень в енергетичній та економічній сферах.

Ключові слова: Близький Схід, арабо-ізраїльський конфлікт, мирні засоби врегулювання міжнародних спорів, зовнішня політика України, національна безпека, система міжнародної універсальної безпеки, збройний конфлікт, тощо.

Бані-насер Фаді. Внешняя политика Украины в контексте мирного урегулирования арабо-израильского конфликта: правовые аспекты.

В статье исследуются основные направления внешней политики Украины в контексте мирного урегулирования арабо-израильского конфликта на Ближнем Востоке. Как известно, данный конфликт создает серьезные опасные вызовы, как на глобальном, так и региональном уровнях. Учитывая зависимость Украины от экспортных энергоносителей, представляется важным осуществление постоянного мониторинга за ситуацией в этом регионе в целях принятия взвешенных государственных решений в энергетической и экономической сферах.

Ключевые слова: Ближний Восток, арабо-израильский конфликт, мирные средства разрешения споров, внешняя политика Украины, национальная безопасность, система международной универсальной безопасности, вооруженный конфликт и др.

Bani-Naser Fadi. Foreign Policy of Ukraine within a Context of Peaceful Settlement of Arab-Israeli Conflict: Legal Aspects.

In article the main directions of Ukraine's foreign policy within a context of peaceful settlement of Arabic-Israeli conflict in the Middle East are examined. As is well-known, this conflict poses a serious threat on the global and regional levels.

Taking Ukraine's dependence on export energy resources into account, it is important to conduct steady monitoring of the situation in this region with the aim to make informed state decisions in energy and economic spheres.

Keywords: Middle East, Arabic-Israeli conflict, peaceful settlement of conflicts, foreign policy of Ukraine, national security, system of international universal security, armed conflict etc.

На міжнародну та національну безпеку держав дедалі більше впливають процеси глобалізації, які визначають головні тенденції розвитку світової економіки та політики, а також призводять до кардинальних змін у міжнародному безпековому середовищі, яке стає все більш динамічним і суперечливим. Відзначимо, що процеси глобалізації наразі перетворилися на найважливіший фактор впливу на безпекову та оборонну політику провідних держав світу на найближчу, середньострокову й довгострокову перспективу, що ставить перед Україною вкрай важливе завдання визначити та оцінити характер й значущість сучасних викликів і загроз для її національної безпеки [1, с. 4]. Сучасні збройні конфлікти носять в основному внутрішній характер, в їх основі лежать міжнаціональні, міжетнічні або міжконфесійні протиріччя.

Як вірно зазначається у вітчизняній юридичній літературі, у глобалізованому суспільстві негативні наслідки глобалізації значно більше вражають державу, яка залишилася поза межами простору розвинених держав світу. Україна знаходиться на стику країн, які отримують переваги глобалізації, і тих, які зазнають її негативних наслідків. Об'єктивна неможливість швидкої інтеграції України до Європейського Союзу перетворює її на плацдарм для з'ясування стосунків між Заходом і Сходом [1, с. 4].

Події на Близькому Сході створюють найсерйозніші безпекові виклики як на глобальному, так й на регіональному рівнях. Протягом останніх років, починаючи від подій «арабської весни», Близький Схід концентрує в собі майже всі актуальні загрози системі універсальної колективної безпеки в цілому. Загострення конфліктів в цьому регіоні становлять небезпеку для держав, географічно наближених до

нього – насамперед, Туреччини, держав-членів ЄС, Центральної Азії, Російської Федерації. Крім того, у зоні ризику опиняються також держави Чорноморського регіону, до яких належить й Україна.

Разом з тим, слід констатувати, що політика провідних держав світу щодо Близького Сходу й досі залишається неузгодженою. Неспроможність досягти консенсусу з проблемних питань щодо Сирії, ізраїльсько-палестинського конфлікту та інших близькосхідних проблем яскраво проявила розбіжності зовнішньополітичних інтересів США, ЄС, Китаю, РФ, Туреччини в цьому регіоні. Це не тільки заважає пошукові прийнятних шляхів вирішення конфліктів на Близькому Сході, але також створює серйозні приводи для погіршення двосторонніх відносин між впливовими державами, збільшуючи напруженість в глобальному міжнародному середовищі [2].

Вищезазначена проблема, безумовно, є актуальною й для України. Адже близькосхідний конфлікт створює значні труднощі на шляху нормального розвитку торгово-економічних відносин нашої держави з державами цього регіону, оскільки кожна з конфліктуючих сторін намагається заручитись підтримкою своїх позицій з боку України. Натомість наша держава, насамперед, зацікавлена у розвитку стабільних економічних та політичних взаємовідносин як з арабськими державами, так й Ізраїлем.

Серед пріоритетних напрямків зовнішньої політики України помітне місце займає розвиток відносин нашої держави з країнами Близького Сходу. Значення цього регіону для України обумовлюється низкою важливих чинників, а саме:

- 1) географічна близькість Близького Сходу до України;
- 2) провідною роллю близькосхідних країн в структурі світової торгівлі енергоносіями (у цьому контексті забезпечення стабільності цього регіону відповідає стратегічним національним інтересам України);
- 3) наявністю значних фінансових ресурсів в деяких близькосхідних країнах та місцем останніх у міжнародних валютно-кредитних та фінансових відносинах;
- 4) місткість ринку товарів і послуг більшості країн регіону [3, с. 233–252].

Як справедливо відзначає вітчизняний фахівець з питань врегулювання близькосхідного конфлікту А. М. Захарченко, у сучасному взаємопов'язаному світі загострення конфронтації в будь-якому регіоні, тим більше на Близькому Сході, являє собою не лише економічну, але й стратегічну небезпеку для інших держав, й Україна в цьому плані не є виключенням. Тому при формуванні своєї близькосхідної стратегії наша держава має враховувати, що нерегульованість близькосхідної проблеми несе в собі загрозу як регіональній, так й міжнародній безпеці в цілому, а також ставить під питання здатність міжнародного співтовариства вирішувати такі конфліктні ситуації взагалі [4, с. 155–175].

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває здатність України сприяти подальшому процесу мирного врегулювання близькосхідного конфлікту, періодичні загострення якого істотно впливають на ефективність міжнародного співробітництва нашої держави з близькосхідними державами.

Вищезазначеними положеннями й обумовлюється вибір теми дослідження.

Метою цієї статті є проаналізувати правові засади та основні напрями зовнішньої політики України в контексті мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту.

Основними завданнями цієї статті є аналіз зовнішньої політики України в контексті мирного врегулювання близькосхідного конфлікту на сучасному етапі та надання рекомендацій щодо мінімізації негативного впливу арабо-ізраїльського протистояння на двосторонні відносини України з сторонами конфлікту у міжнародно-правовому аспекті.

Проблему дипломатичних відносин України в контексті врегулювання конфлікту на Близькому Сході порушено у низці праць українських науковців у сфері міжнародного права, міжнародних відносин, філософії, політології, історії.

Зокрема, зовнішній політиці України щодо близькосхідного регіону в цілому, а також двостороннім відносинам нашої держави з країнами регіону присвячено низку наукових праць провідних українських вчених, зокрема А. М. Захарченко [5], Л. І. Скороход [6], Б. А. Парохонський [7], О. О. Воловича [8; 9], Є. А. Коппель та О. С. Пархомчука [10], А. Веселовського [4], І. Литвина [11], В. Шведа [2] та ін.

Разом з тим слід констатувати, що комплексне вивчення міжнародно-правової позиції України щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту досі не було предметом окремого наукового дослідження в українській міжнародно-правовій науці.

Арабсько-ізраїльський конфлікт впродовж багатьох десятиліть залишається однією з найбільш вибухонебезпечних серед близькосхідних «гарячих точок», ескалація подій навколо якої може в будь-який момент призвести до нової регіональної війни, а також істотно вплинути на систему міжнародних відносин у цілому [5, с. 165].

Вбачається, що близькосхідний напрям зовнішньої політики України є надзвичайно специфічним порівняно з іншими напрямками і, на наше глибоке переконання, потребує розробки спеціальної концепції, яка б враховувала всі особливості близькосхідного регіону – правові, політичні, соціальні, економічні, культурні, ментальні і цивілізаційні аспекти.

На нашу думку, концепція зовнішньої політики України на Близькому Сході являє собою систему основоположних нормативно-правових засад, що ґрунтуються на комплексній науковій правовій оцінці позицій та національних інтересів України на Близькому Сході і якими повинні керуватись органи державної влади, насамперед, Міністерство закордонних справ України, дипломатичні представництва України у близькосхідному регіоні у своїй практичній діяльності.

Автор цілком погоджується з думкою вітчизняного вченого О.О. Воловича, який справедливо зазначає, що «настав час мати повноцінну і всеохоплюючу «Концепцію близькосхідної політики України» [8]. На думку вченого, «певні спроби формування такої концепції робилися в попередні роки. І сьогодні концепція розбудови близькосхідної політики України перебуває у стадії постійного розвитку і формування з боку різних державних і недержавних структур. Але до цього часу цей процес відбувається досить спорадично і фрагментарно. Наразі ми ще не можемо говорити про регулярну співпрацю української дипломатії і українських вчених-дослідників на близькосхідному напрямку.

Основними структурами, де формується близькосхідна політика України, є: Міністерство закордонних справ, Рада національної безпеки і оборони України, Головна служба зовнішньої політики Адміністрації Президента України, Національний Інститут стратегічних досліджень, Національний інститут проблем міжнародної безпеки, Центр близькосхідних досліджень Інституту сходознавства НАНУ, Інститут історії НАНУ, Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, відповідні комітети Верховної Ради України, Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченка, Києво-Могилянська Академія, Національні університети в Харкові, Донецьку, Одесі і Львові» [5, с. 167].

Слід зазначити, що Україна послідовно дотримується збалансованої та неупередженої позиції щодо близькосхідного мирного процесу, намагаючись розвивати стабільні й конструктивні відносини як з Ізраїлем, так й арабськими державами регіону разом із Палестинською національною адміністрацією (далі – ПНА).

Міжнародно-правова позиція України у цьому питанні є чіткою та виваженою: вона виходить із необхідності досягнення взаємного компромісу між усіма сторонами арабсько-ізраїльського конфлікту. Разом із тим, Україна засуджує будь-які дії як з боку обох сторін, які знаходяться в конфлікті, що мають на меті зірвати або загальмувати близькосхідний мирний процес.

Вже перші роки самостійної української зовнішньої політики на Близькому Сході продемонстрували, що наша держава вступила в епоху створення нової системи міжнародно-правових відносин у цьому регіоні. При цьому, участь України у врегулюванні близькосхідного кризи не стало продовженням радянської зовнішньої політики. Вибудовуючи свою позицію у даному питанні, українська дипломатія врахувала попередній досвід і зробила крок вперед, відмовившись від односторонньої орієнтації на арабські держави, налагодивши на найвищому рівні конструктивні відносини з Ізраїлем[8].

Так, Україна з самого початку організації своєї дипломатичної діяльності взяла безпосередню участь у виробленні найважливіших документів ООН, в яких підкреслювалася необхідність досягнення справедливого і всеосяжного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту¹. Серед міжнародно-правових актів, предметом яких є сприяти мирному врегулюванню на Близькому Сході, слід відзначити Резолюцію 3236 Генеральної Асамблеї ООН від 25 листопада 1974 року [12]. Резолюція підтвердила невід'ємні права арабського народу Палестини (в тому числі на національну незалежність і суверенітет, на повернення до своїх домівок) та визнала Організацію визволення Палестини (ООП, створену в травні 1964 року) в якості єдиного законного представника. Крім того, в резолюції 425 Ради Безпеки ООН від 19 березня 1978 р. містилася вимога беззастережного виведення ізраїльських військ з Південного Лівану.

¹ За підсумками «шестиденної війни» Рада Безпеки ООН 22 листопада 1967 р. схвалила Резолюцію 242, в якій підкреслювалася «неприпустимість придбання території шляхом війни», містилася вимога виведення ізраїльських збройних сил з земель, окупованих під час «шестиденної війни», та досягнення справедливого врегулювання проблеми біженців, вказувалося на необхідність поваги і визнання суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності кожної держави на Близькому Сході, їх права жити у мирі. Фактично ця резолюція стала відправною точкою формули «територія в обмін на мир», яка лягла в основу подальшого мирного процесу з врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту.

Арабські держави дотримуються узгодженої позиції, сформульованої у схваленій в березні 2002 року на саміті Ліги Арабських держав (далі – ЛАД) в Бейруті «Арабської мирної ініціативи». Їх підхід базується на розумінні того, що жодна зі сторін не здатна домогтися миру і безпеки збройним шляхом, а також на необхідності виконання норм міжнародного права, до яких належать резолюції 242 і 338 Ради Безпеки ООН і принцип «мир в обмін на територію», сформульований під час Мадридської міжнародної мирної конференції.

У зв'язку з цим арабські країни звертаються до Ізраїлю із пропозицією переглянути зовнішню політику і проголосити досягнення справедливого миру своєю стратегічною метою. Виходячи з необхідності досягнення взаємного компромісу між сторонами конфлікту, Україна вітала ідею проведення як багатосторонніх, так і двосторонніх арабо-ізраїльських переговорів. МЗС України відповідними заявами підтримало досягнуту в Осло у 1993 році угоду між Ізраїлем і Організацією Звільнення Палестини, низку подальших домовленостей на палестинсько-ізраїльському переговорному процесі, а також привітала підписання повномасштабного мирного договору між Ізраїлем і Йорданією[11, с. 20].

Окрім того, визначальною подією у розвитку відносин нашої держави з близькосхідними країнами став офіційний візит Президента України Л. Д. Кучми до Ізраїлю і на території, підконтрольні Палестинській Національній Адміністрації у вересні 1996 р., під час якого Президент нашої держави зустрівся з Президентом і прем'єр міністром Ізраїлю – Е. Вейцманом і Б. Нетаньяху, а також президентом ПНА Я. Арафатом, що стало важливим підтвердженням збалансованої та неупередженої позиції України у відносинах як з Ізраїлем, так й з арабськими державами[13, с. 92].

В юридичній літературі відзначається, що на початку ХХІ століття наша держава значно активізувало близькосхідний вектор своєї зовнішньої політики, і це знайшло своє відображення як у поглибленні двосторонніх відносин з країнами Близькосхідного регіону, так й в зусиллях, спрямованих на врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту. Свідченням цього стала позиція України в рамках ООН, насамперед як непостійного члена Ради Безпеки, діяльність українського миротворчого контингенту у складі Тимчасових сил ООН в Лівані, а також введення посади спочатку Спеціального Посланника МЗС України, а згодом - Повноважного представника України на Близькому та Середньому Сході, основним завданням якого стала, поряд із встановленням економічних і політичних контактів нашої держави з арабськими країнами, інтенсифікація посередницької діяльності України у врегулюванні конфлікту між Ізраїлем і його арабськими сусідами [14].

Як відомо, 30 листопада 2012 р. Генеральна асамблея ООН схвалила рішення про надання Палестинській автономії статусу держави-спостерігача в ООН (до цього єдиною країною не-членом ООН, що мала подібний статус, був Ватикан). На нашу думку, таке суперечливе рішення не тільки не сприяє розв'язанню ізраїльсько-палестинської проблеми, але й спричиняє новий виток напруженості, про що свідчить намір Ізраїлю активізувати будівництво єврейських поселень на спірних палестинських територіях. Окрім того, виявилися розбіжності з цього питання у позиціях держав – членів ЄС. Так, Чехія, разом зі США та Канадою, проголосувала «проти», Велика Британія та Німеччина утрималися, а Франція, Італія, Іспанія, Данія та деякі інші члени ЄС проголосували «за»). Таким чином, ЄС вкотре продемонстрував відсутність у нього єдиної зовнішньополітичної позиції з даного питання.

На нашу думку, шлях до розв'язання ізраїльсько-палестинського конфлікту лежить у площині дипломатичних переговорів, які було фактично припинено у 2010 р. Замість того, щоб наблизитися до поновлення мирного процесу, резолюція ООН віддаляє цю перспективу. Отже, рішення ООН не тільки не сприяло залагодженню конфлікту, а й спричинило підвищення міжнародного напруження у світі.

Отже, створення спільного безпекового простору, зменшення напруженості та зниження ризику збройних конфліктів на Близькому Сході й надалі залишатиметься одним із головних пріоритетів нашої держави у цьому регіоні, що традиційно розглядається як один із конфліктогенних регіонів світу. Отже, при формуванні своєї подальшої політики щодо близькосхідного конфлікту та пошуку шляхів та засобів мінімізації його негативного впливу на українсько-ізраїльські й українсько-арабські відносини, органи державної влади України, насамперед, повинні враховувати наступні важливі фактори:

По-перше, регіон Близького Сходу наразі створює суттєві виклики та загрози міжнародній та регіональній безпеці. Україна, як одна з держав Чорноморського регіону, перебуває у полі дії цих викликів та загроз. Зважаючи на географічну наближеність близькосхідного регіону до України, сприяння мирному й кардинальному врегулюванню арабсько-ізраїльського конфлікту, насамперед, відповідає інтересам із підтримання безпеки на південних кордонах нашої держави. Неврегульованість близькосхідного конфлікту створює значні ускладнення на шляху нормального розвитку двосторонніх відносин України з державами регіону. У зв'язку з цим, одним із найбільш ефективних засобів мінімізації негативного впливу арабсько-ізраїльської конфронтації на українські інтереси в регіоні є

активна посередницька позиція нашої держави, а також дотримання принципу «рівної наближеності» у відносинах із сторонами конфлікту.

По-друге, події на Близькому Сході показали низьку ефективність міжнародно-правових механізмів, насамперед, системи ООН у вирішенні ситуації в регіоні. Близький Схід продовжує залишатися для міжнародного співтовариства джерелом енергоносіїв, а отже конфлікти в цьому регіоні впливають на світові ціни на нафту та газ. Тому постійний моніторинг за ситуацією в регіоні є обов'язковим. Враховуючи залежність України від експортних енергоносіїв, такий моніторинг є необхідною передумовою системи прийняття державних рішень в енергетичній та економічній сферах.

По-третє, підвищення рівня загроз та безпекових викликів на Близькому Сході позначається на системі міжнародно-правових відносин у світі. Спостерігається наростання суперечностей між провідними міжнародними гравцями (США, ЄС, Китай, РФ, Туреччина) залежно від прийняття сторонами тієї чи іншої позиції в конфліктах регіону.

По-четверте, Україна має виробити власну зважену позицію щодо подій в регіоні, продиктовану зовнішньополітичними пріоритетами та власними національними інтересами. На нашу думку, зовнішньополітична діяльність України на близькосхідному напрямку має розбудовуватися у контексті її стратегічних зовнішньополітичних пріоритетів та завдань, у тісному взаємозв'язку з іншими головними векторами її зовнішньої політики. У зв'язку з цим, проголошений Україною курс на євроінтеграцію зумовлює необхідність більш тісних та активних контактів між Україною та ЄС, спрямованих на зменшення напруженості та зниження ризику збройних конфліктів в Середземноморському басейні та регіоні Близького Сходу, необхідним кроком до якого є якнайшвидше врегулювання арабсько-ізраїльського протистояння [5, с. 175].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що повноцінна реалізація зовнішньої політики України на Близькому Сході цілком залежить від здатності нашої держави дотримуватися зваженого та неупередженого, і, водночас, послідовного та ефективного підходу до мирного врегулювання збройного конфлікту в регіоні з використанням міжнародно-правових механізмів.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України. / За загальною ред. К. А. Кононенка – К. : НІСД, 2013. – 64 с.
2. Швед В. І. Близькосхідні пріоритети зовнішньої політики України / В. І. Швед // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки / За ред. А. С. Гальчинського. – К. : НІСД, 2003. – 222 с.
3. Про участь Міністра закордонних справ України А. Зленка в офіційному візиті Президента України до Сирії, Лівану, Йорданії. Прес-реліз брифінгу з актуальних питань зовнішньої політики від 30 квітня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.mfa.gov.ua/information/?press/foreign/2002/04/30.html](http://www.mfa.gov.ua/information/?press/foreign/2002/04/30.html)
4. Веселовський А. У світлі ісламської альтернативи. Східне Середземномор'я: регіональна система підвищеної небезпечності / А. Веселовський // Політика і час. – 2003. – № 3–4. – С. 25–34.
5. Захарченко А. Н. Позиция Украины в отношении урегулирования арабо-израильского конфликта (2000 – 2006 гг.) / А. Н. Захарченко // Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі : зб. статей / А. М. Захарченко. – Одеса : Фенікс, 2009. – 240 с.
6. Скороход Л. И. Украина и Ближний Восток / Скороход Л. И., Скороход Ю. С. // Ближний Восток и современность. – 2001. – № 11.
7. Парахонський Б. О. Південні дивіденди. Сучасна політична ситуація на Близькому Сході та стратегічні інтереси України / Б. О. Парахонський // Політика і час. – 1998. – №10. – С. 43–51.
8. Волович О. О. Концептуальні засади близькосхідної політики України. Проект. – [Електронний ресурс] / О. О. Волович. – Режим доступу: www.niss.od.ua/p/337.doc
9. Волович О. О. Близькосхідний напрямок зовнішньої політики України / О. О. Волович // Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження академіка О. Прицака. – К., 1999.
10. Коппель О. А. Деякі питання розвитку відносин України з державами Близького Сходу / Коппель О. А., Пархомчук О. С. // Питання нової та новітньої історії. – 1995. – Вип. 41. – С. 135–142.
11. Литвин І. Зважаючи на особливості регіонів / І. Литвин // Політика і час. – 1996. – № 11. – С. 18–21.

12. Резолюція 3236 Генеральної Асамблеї ООН від 25 листопада 1974 року про невід'ємні права палестинського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.personal.in.ua/article.php?id=72>
13. Україна – Близький Схід. Візит делегації МЗС України на чолі з заступником МЗС України К. Грищенком // Політика і час. – 1997. – № 1. – С. 90–98.
14. Киев не ведёт двойной игры на Ближнем Востоке, заверяет Виктор Нагайчук // День. – 2001. – 18 декабря.
15. Захарченко А. Н. Украина и ближневосточный мирный процесс в 1990-е гг.: цели и возможности / А. Н. Захарченко // Вестник Одесского национального университета. – 2003. – Том 8. – Вып. 9. – С. 734–739.
16. Івченко О. Україна в системі міжнародних відносин: Історична ретроспектива та сучасний стан / О. Івченко. – К. : РІЦ УАННП, 1997. – 686 с.
17. Коментар Прес-служби МЗС України щодо можливої участі нашої держави в міжнародних силах з підтримання миру на півдні Лівану від 28 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mfa.gov.ua/information/?press/foreign/2006/06/28.html
18. Кочубей Ю. М. Україна і проблеми Близького і Середнього Сходу / Ю. М. Кочубей // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2002. – Вип. 7. – С. 206–209.
19. Україна на міжнародній арені. Збірник документів і матеріалів 1991–1995. Т. – К. : Юрінком Інтер, 1998.
20. Щодо сучасних тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході. Аналітична записка // Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1020/>

*** Бані-насер Фаді – аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.**